

ALFRED III. WINDISCHGRÄTZ A ČESKOSLOVENSKO. OSUD RODOVÉ DOMÉNY S PŘIHLÉDNUTÍM K VELKOSTATKU JABLONICA NA SLOVENSKU¹

VÁCLAV HORČIČKA

HORČIČKA, Václav. Alfred III. Windischgrätz and Czechoslovakia. The fate of the ancestral domain, taking into account the Jablonica estate in Slovakia. *Historický časopis*, 2023, 71, 3, pp. 557–570, Bratislava.

The article focuses on the conclusion of Alfred III of Windischgrätz's life, when the prince had to cope with the demise of the Habsburg monarchy and the establishment of the first Czechoslovak Republic. It proves that although this aristocrat was a highly prominent Cisleithanian politician, he was not perceived negatively in Czech political circles given his affiliation with the so-called conservative party of the grand estates. The author suggests that this fact may have influenced the relatively benevolent implementation of the inter-war land reform on the family estates. The prince, who acquired Austrian citizenship after the war, was the largest Austrian landholder in Czechoslovakia. His domain, with its core in western and south-western Bohemia, included the Jablonica estate in western Slovakia. The author pays particular attention to the fate of this part of the family estate. He analyses the course of the land reform there, including the transfer of part of the forests to the Ministry of National Defense for the purposes of a military shooting range, the allocation of the residual estates, etc., in the broader context of the Windischgrätz domain in Czechoslovakia. It proves that Alfred III sacrificed a considerable part of the Jablonica estate in an attempt to secure better conditions for the reform in Bohemia. His endeavours were successful and he was able to protect most of the original family domain; in the case of the Jablonica estate, it was only a small fragment for the reasons mentioned above. The author sees the reasons for the relative success of the prince and his heirs in the negotiations with the Czechoslovak state on the implementation of the reform primarily in their willingness to reach an agreement. Conversely, the fact that the Windischgrätzs were able to rely on the support of Austrian diplomacy is considered to be a marginal factor. Its role in the struggle to preserve the family property, as the author shows, was not very significant. Key words: Windischgrätz Family. Czechoslovakia. Inter-War Period. Land Reform.

DOI: <https://doi.org/10.31577/histcaso.2023.71.3.8>

1 Tato studie vznikla s podporou Grantové agentury České republiky (GA ČR), projekt No. 20-13055S *Šlechta bez monarchie. Staré elity v posthabsburské střední Evropě (1918–1938)*, jehož příjemcem je Univerzita Jana Amose Komenského Praha s r. o.

Alfred III. kníže Windischgrätz (1851–1927) patřil k předním rakouským politikům z řad rodové aristokracie. V letech 1893–1895 byl předlitavským ministerským předsedou a poté dlouholetým předsedou panské sněmovny říšské rady.² Mohla by se proto objevit otázka, zda tato skutečnost nebyla pro rodinu po zániku staré monarchie hendikepem. Nebylo tomu tak. Přes svou sounáležitost s režimem byl v Čechách vnímán poměrně shovívavě a rozhodně méně kriticky, než například během první světové války exponovaní Jindřich hrabě Clam-Martinic či Ottokar hrabě Czernin, kteří po první světové válce přišli v podstatě o veškerý pozemkový majetek.³

Alfred kníže Windischgrätz se totiž hlásil k tzv. konzervativnímu velkostatku, významné politické síle českých latifundistů, který spolupracoval zejména se staročeskými politiky na obhajobě českých zemských zájmů. Kníže se tak od osmdesátých let 19. století stavěl například proti rozdělení českých zemí na jazykově českou a německou část, k čemuž tendovala politická reprezentace českých Němců.⁴ V roce 1890 se neúspěšně pokusil zachránit tzv. punktace, tj. pokus o dohodu mezi Čechy a Němci, který ztroskotal na odporu mladočechů, kteří pro svůj postoj získali převážnou část české veřejnosti.⁵ S mladočechy měl kníže špatné vztahy i jako ministerský předseda, jeho pád však způsobily jiné faktory, zejména neprosazení volební reformy. Jako předseda panské sněmovny se od roku 1897 snažil urovnávat spory. Celkem vzato ale nebyl příliš iniciativním, za horizont hledícím politikem.⁶

Během první světové války kníže zůstával věrný své podpoře českých zemských zájmů. Souzněl s prohlášením předáků konzervativního velkostatku, které uvedl princ Bedřich Schwarzenberg 16. ledna 1916: „*Chceme se i nadále... zasazovat za jeho [českého národa – V. H.] práva, za jeho politicko-kulturní a hospodářské zájmy a udržovat staré přátelství a to za předpokladu... že český národ udrží věrnost dynastii a příslušnost k říši...*“⁷ Jeden z jeho přátel Alfreda označil za „*Čechům nakloněného Rakušana*“.⁸

2 ŽUPANIČ; FIALA a STELLNER. *Encyklopedie knížecích rodů zemí Koruny české*. Praha 2001, s. 298.

3 K nekompromisnímu provedení pozemkové reformy na statcích J. Clam-Martinice a O. Czernina viz HORČIČKA et al. *Cizí páni na české půdě. Pozemková reforma v meziválečném Československu na statcích cizích státních příslušníků*. Praha 2021, s. 112 a dále.

4 KOŘALKA. *Češi v habsburské říši a v Evropě 1815–1914*. Praha 1996, s. 186.

5 ŽUPANIČ; FIALA a STELLNER, *Encyklopedie knížecích rodů*, s. 298.

6 STECKL a WAKOUNIG. *Windisch-Graetz. Ein Fürstenhaus im 19. und 20. Jahrhundert*. Wien 1991, s. 229.

7 Státní oblastní archiv v Plzni, pracoviště Klášter u Nepomuka (SOA Nepomuk), fond (f.) Rodinný archiv Windischgrätz (RA Windischgrätz), karton (k.) 656, Bedřich Schwarzenberg Alfredovi Windischgrätzovi, 16. 1. 1916.

8 SOA Nepomuk, f. RA Windischgrätz, k. 656, Anonym (Friedrich Hoyos?), 7. 6. 1918.

I když tedy kníže zůstal přesvědčeným legitimistou a monarchistou, nový režim k němu zaujal poměrně vstřícný postoj. Vlastimil Tusar, plnomocník Československého státu ve Vídni, mu v prosinci 1918 vystavil osvědčení pro cestu z Vídně do Tachova s žádostí všem úřadům, aby knížeti „*nebyly činěny cestou žádné potíže a zavazadla jeho nebyla zadržena*“.⁹

Přesto si kníže nedělal iluze o situaci, tváří v tvář poválečným zmatkům „*viděl budoucnost černě*“.¹⁰ Začal se proto v předstihu připravovat na revoluční změny. Jak uvádí Steckl/Wakounig, ještě před koncem války počítal s „*požadavky státu*“ vůči velkostatkářům.¹¹ Již v roce 1919 k velké nevoli příslušníků rodu navrhl zrušení rodového fideikomisu, ke kterému Československo sáhlo v roce 1924 a to generelně, nejen v případě Windischgrätzů.¹² Protože jeho dva synové zemřeli předčasně, rozhodl se kníže v dohodě s hlavou uherské linie rodu Lajosem (Ludwigem) Windischgrätzem přenést dědická práva na jeho syna Lajose (Ludwiga) Aladára.¹³ Důvodem nebyl jen vyšší věk Lajose st. a potřeba vyhnout se dědickým daním, ale skutečnost, že Lajos st. byl kvůli svému politickému angažmá v Maďarsku pro Československo těžko přijatelný a pokud by se stal dědicem, mohlo by to poškodit majetkové zájmy dynastie.¹⁴ Vůči Československu byl velmi kritický – v dopise Alfredovi pozemkovou reformu a zrušení fideikomisu označil za „*české zlodějiny*“.¹⁵

Jistou výhodou pro Alfreda Windischgrätze představovala vedle příslušnosti ke konzervativnímu velkostatku skutečnost, že byl rakouským a nikoli československým občanem. Nestál tak ve sporu o provedení pozemkové reformy na svých statcích proti úřadům sám. Mohl se opřít o pomoc Rakouska, zejména rakouského vyslance v Praze Ferdinanda Marka. Vedle toho těžil z rad dalších postižených rakouských velkostatkářů v Československu, kteří se ocitli v podobné situaci.

Rakušané tvořili vedle vlastníků říšskoněmeckých a maďarských nejvýznamnější zahraniční vlastnickou skupinu v Československu.¹⁶ Podle seznamu, který rakouskému vyslanectví v Praze předal v listopadu 1924 reprezentant

9 SOA Nepomuk, f. RA Windischgrätz, k. 656, Tusar, Osvědčení, 24. 12. 1918, No. chybí.

10 SOA Nepomuk, f. RA Windischgrätz, k. 656, Anonym Alfredu Windischgrätzovi, 8. 5. 1920.

11 STECKL a WAKOUNIG, *Windisch-Graetz*, s. 112.

12 SOA Nepomuk, f. RA Windischgrätz, k. 656, Anonym, prosinec 1919.

13 SOA Nepomuk, f. RA Windischgrätz, k. 656, Lajos Windischgrätz Alfredovi Windischgrätzovi, 22. 4. 1925.

14 STECKL a WAKOUNIG, *Windisch-Graetz*, s. 113.

15 SOA Nepomuk, f. RA Windischgrätz, k. 656, Lajos st. Alfredu Windischgrätzovi, 22. 4. 1925.

16 Například říšským Němcům patřilo téměř 378 tisíc hektarů československé půdy. Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes Berlin (PAAA), f. Gesandtschaft Prag, k. 101, Liste der durch die Bodenreform betroffenen reichsdeutschen Grossgrundbesitzer in der Tschechoslowakei, bez data a čísla.

rakouských velkostatkářů v Československu hrabě Albrecht Zedtwitz, šlo o více než pět desítek fyzických a právnických osob, jejichž pozemkový majetek dosahoval rozlohy téměř 195 tisíc hektarů půdy. Většinou se jednalo o lesy, jen necelých sedmdesát devět tisíc hektarů tvořila orná půda.¹⁷ Mezi vlastníky dominovali aristokraté, vyskytovaly se však mezi nimi také osoby občanského původu, církevní instituce či obce. Největším velkostatkářem s rakouským občanstvím byl právě Alfred kníže Windischgrätz se zhruba třiadvaceti tisíci hektary půdy v západních a jižních Čechách a částečně též na Slovensku (především Kladruby, Tachov, Štětka a Jablonice na Slovensku), následoval ho Karl Josef kníže Trauttmansdorff s necelými osmnácti tisíci hektary v jihozápadních a severovýchodních Čechách (především Horšovský Týn/Bischofteinitz a Jičín-Kumburk) a Johann Josef hrabě Herberstein-Proskau s více než třinácti tisíci hektary v severních a jižních Čechách a na jižní Moravě (Libochovice, Nepomyšl, Vlachovo Březí a Dolní Kounice).

Windischgrätz a vůbec všichni velcí pozemkoví vlastníci se na počátku dvacátých let museli vypořádat s pozemkovou reformou, která dopadla na jejich velkostatky. Pozemková reforma byla zahájena již krátce po vzniku republiky, v listopadu 1918, kdy bylo přijato první ze série jí upravujících legislativních opatření, zákon o obstavení velkostatků.¹⁸

Potřeba pozemkové reformy byla přes spory mezi politickými stranami o její konkrétní podobu jasná a nebyla zásadně zpochybňována. Dokonce i někteří velkostatkáři připouštěli, že je, byť v omezené podobě, na místě. Zejména byli ochotni převést půdu dlouholetým drobným pachtýřům (nájemcům), což bylo ostatně jedno z prvních reformou realizovaných opatření.¹⁹ Obětovat ovšem nechťeli půdu obhospodařovanou ve vlastní režii. V dubnu 1919 byl přijat kompromisní tzv. záborový zákon, na jeho základě byl zabrán velký pozemkový majetek.²⁰ Šlo o majetek, jehož vlastníci drželi více než 150 hektarů zemědělské nebo 250 hektarů veškeré půdy, zákon ale současně připouštěl ponechat až 500 ha celkové rozlohy. Zabraní ovšem neznamenalo, že byl majetek rovnou vyvlastněn či dokonce zkonfiskován. V podstatě šlo hlavně o to, že stávající

17 Österreichisches Staatsarchiv, Vídeň (ÖStA), Archiv der Republik, Wien, Bundesministerium für Auswärtige Angelegenheiten (AdR/Auswärtiges), f. Gesandtschafts- und Konsulatsarchive, Gesandtschaft Prag (Gesandtschaft Prag), k. 61, Zedtwitz Markovi, datum a číslo chybí, listopad 1924, Grossgrundbesitzer österreichischer Staatsangehörigkeit in der Tschechoslowakei.

18 Zákon č. 32 ze dne 9. listopadu 1918 o obstavení velkostatků [online].

19 Například největší velkostatkář v českých zemích kníže Jan Nepomuk Schwarzenberg zahájil dobrovolně převod půdy na drobné pachtýře již v létě 1918. Důvodem zde byly zejména nízké nájemy, které nájemci platili. HORČIČKA a ŽUPANIČ. *Šlechta na křižovatce, Lichtenštejnové, Schwarzenbergové a Colloredo-Mannsfeldové v 1. polovině 20. století*. Praha 2017, s. 257.

20 Zákon č. 215 ze dne 16. dubna 1919 o zabrání velkého majetku pozemkového [online].

vlastník nesměl se svým majetkem bez souhlasu státu volně nakládat, například ho prodat, rozdělit apod.²¹ V lednu 1920 pak následoval tzv. přidělový zákon, který stanovil pravidla přidělování zabrané půdy. V dubnu 1920 byl přijat zákon náhradový, který upravoval způsob odškodnění původních vlastníků. Výše náhrady se přitom vypočítávala podle průměrných cen půdy z let 1913–1915, čímž byli velkostatkáři, zvláště ti s rozlohou nad 1000 ha, kterým se náhrada ještě dále snižovala, významně poškozeni.²² V závěrečném období války totiž ceny půdy dále rostly. Vedle toho byly v rámci pozemkové reformy přijaty některé další zákony.²³ Nemalý význam mělo zrušení fideikomisů, které komplikovaly provedení pozemkové reformy a současně byly překážkou volného obchodu s půdou, tedy přirozeného posilování pozice středních statkářů. Nemovitosti vlastněné v rámci fideikomisu bylo velmi obtížné „zcizit“, tj. prodat jinému nabyvateli.

Pozemková reforma na počátku dvacátých zasáhla bývalé politické veličiny i málo exponované velkostatkáře s rakouským občanstvím. V létě 1922 Marek žádal československé ministerstvo zahraničí, aby intervenovalo ve prospěch Antoinette hraběnky Althannové a právě knížete Alfreda III. Windischgrätze, se kterými mělo být v budoucnosti nakládáno stejně, jako s jinými cizinci.²⁴

Marek ministru zahraničních věcí Edvardu Benešovi v širších souvislostech připomínal jeho slib daný v tomto směru a zmiňoval i Windischgrätzův případ a některé další.²⁵ Jednání s Windischgrätzem komplikovaly především spory o náhradu za zemědělskou půdu, kterou si SPÚ nárokoval zatím na jediném z jeho velkostatků, jihočeské Štěkni. Státní pozemkový úřad (SPÚ) zde reformu zahájil již na jaře 1922.²⁶ Aristokrat sliboval, že se chce s SPÚ dohodnout s tím, že mu jde hlavně o výši náhrady.²⁷ O velkostatek projevila zájem kancelář prezidenta republiky Tomáše G. Masaryka, která si zdejší zámek vytipovala jako možné letní sídlo prezidenta republiky. Princ Jaroslav Lobkowicz, který Alfreda na záležitost upozornil, mu doporučoval vyjít prezidentské kanceláři vstříc,

21 RYCHLÍK. Pozemková reforma v Československu. In *Vědecké práce Zemědělského muzea*, 1987–1988, roč. 27, s. 127-148.

22 Zákon č. 329 ze dne 8. dubna 1920 o převzetí a náhradě za zabraný majetek pozemkový (zákon náhradový [online].

23 HORÁK. *Lichtenštejnové mezi konfiskací a vyvlastněním. Příspěvek k poválečným zásahům do pozemkového vlastnictví v Československu v první polovině dvacátého století*. Praha 2010, s. 75-85.

24 Národní archiv Praha (NA), f. Státní pozemkový úřad – všeobecné (SPÚ-VŠ), k. 334, Marek Ministerstvu zahraničních věcí ČSR (MZV), 13. 6. 1922, No. Zl. 17.511/A.

25 NA, SPÚ-VŠ, k. 334, Marek MZV, 17. 3. 1922, No. Zl. 14.472.

26 Archiv Ministerstva zahraničních věcí České republiky (AMZV), VI. sekce, k. 505, SPÚ MZV, 26. 7. 1922, No. 30702/22 – I/1.

27 ÖStA, AdR/Auswärtiges, f. Gesandtschaft Prag, k. 61, Marek MZV, 17. 3. 1922, No. Zl. 13.742.

protože by pak mohl očekávat lepší podmínky při provedení reformy na zbytku majetku. Sám však pochyboval, že by se Alfred podvolil.²⁸ K prodeji zámku prezidentské kanceláři skutečně nedošlo. Důvody nejsou z pramenů odvoditelné. Ostatně kancelář hledala leckde, mimo jiné na schwarzenberských statcích a až později se přiklonila k Fürstenbergu vlastněným a podstatně reprezentativnějším Lánům. Vzhledem k jinak opatrné Alfredově politice se nezdá být pravděpodobnou historika zaznamenaná Stecklem/Wakounig, že prý kníže prohlásil, že zámek Štěkneň „měl tu čest hostit Jeho Veličenstvo císaře“ a nemůže ho proto přenechat „nepříteli“.²⁹

Faktem je, že se kníže hodlal pozemkové reformě bránit. V červenci 1922 s odvoláním na své rakouské občanství požadoval plnou tržní cenu. Rakouské vyslanectví tvrdilo, že SPÚ nabídnutá cena 1 700 Kč za hektar je mnohonásobně nižší, než cena tržní. Kníže marně navrhoval „kompromis“ v podobě odpisu poloviny majetkových dávek za všechny velkostatky výměnou za svou vstřícnost ve Štěkni, která tvořila asi sedminu jeho domény.³⁰ Protože se dávky vypočítávaly ze skutečné ceny, šlo o špatně zastřený pokus přimět stát k poskytnutí plné náhrady. Podle názoru SPÚ ovšem kvůli všeobecnému poklesu cen byla nabídnutá náhradová cena na úrovni ceny reálné. Dále soudil, že se majitel snaží jednání protahovat, a proto zemědělskou půdu převzal po sklizni již počátkem září 1922 a odevzdal ji přídělcům.³¹ SPÚ k tomuto závěru došel proto, že se kníže odvolával na probíhající diskuse mezi rakouskou a československou vládou a navrhoval, aby se při stanovení přejímacích cen vyčkalo na jejich výsledek.³² Intervence rakouského vyslanectví zde přece jen přinesly určitý efekt v podobě zvýšených přejímacích cen za zámek ve Štěkni apod. Majitelovi zplnomocněnci však ani tak nesouhlasili s přejímací cenou, odvolávali se přitom na jeho rakouské občanství s tím, že nechtějí přijít o výhody, které by případně v budoucnosti mohly být cizincům přiznány.³³ O skutečné vstřícnosti, kterou SPÚ projevil například vůči říšskoněmeckým vlastníkům, ale nemůže být řeči.³⁴

28 SOA Nepomuk, f. RA Windischgrätz, k. 656, Jaroslav Lobkowicz Alfredu Windischgrätzovi, 12. 2. 1921.

29 STECKL a WAKOUNIG, *Windisch-Graetz*, s. 114. Pokud jde o pozemkovou reformu na knížecích statcích, jsou autoři vůbec nespolehlivým zdrojem, protože například mylně tvrdí, že byl poté Windischgrätzův „majetek okamžitě a bez náhrady zkonfiskován“.

30 NA, f. SPÚ-VŠ, k. 333, Marek MZV, Notiz, 5. 8. 1922, No. ZI. 19.521.

31 NA, f. SPÚ-VŠ, k. 333, SPÚ, 21. 9. 1922, No. 49246/22-II/1.

32 AMZV, VI. sekce, k. 505, SPÚ MZV, 26. 10. 1922, No. 55.062/22 – I/1.

33 AMZV, VI. sekce, k. 505, SPÚ MZV, 9. 4. 1923, No. 8218/23 – I/1.

34 K pozemkové reformě na statcích říšskoněmeckých vlastníků srov. HORČIČKA. Wirtschaftspolitik als Faktor der Beziehungsgeschichte. Das Beispiel der tschechoslowakischen Bodenreform auf den Gütern reichsdeutscher Staatsangehöriger in den Jahren 1918–1938. In *Historisches Jahrbuch*, 2022, roč. 142, s. 317-351.

Svědčí o tom i pokračující pozemková reforma na latifundiích knížete Alfredda Windischgrätze. SPÚ se samozřejmě nespokojil s provedením reformy na jediném z jeho několika velkostatků a zaměřil svou pozornost na jeho další državy v Čechách a na Slovensku. V Čechách se jednalo především o provedení lesní reformy na velkostatku Tachov. V březnu 1925 vyslanec Marek upozornil československé ministry zahraničí a zemědělství, na podle jeho názoru příliš tvrdý postup vůči majiteli. Vedl by prý k „*naprostému finančnímu ruinování vlastníka*“, kterému byla vyměřena dávka z majetku a z přírůstku na majetku ve výši přesahující 40 milionů korun. Navíc majitel již dříve přišel o téměř celý velkostatek Štěkeň. Marek proto žádal, aby bylo provedení lesní reformy odloženo alespoň o 2-3 roky. Upozorňoval, že knížeti je již 75 let a jeho dědicové k tomu budou muset uhradit i dědicovou daň.³⁵ Tato předpověď se vyplnila již v roce 1927, kdy 23. listopadu kníže zemřel. Na ministerstvu zahraničí však Markův apel nevyvolal žádný dojem. Ministr Beneš rozhodl, že „*zatím dalších opatření není třeba*“.³⁶

Záhy poté byly podniknuty další kroky vůči Windischgrätzovi také na Slovensku. Nacházela se zde nemalá část jeho majetku. Šlo o více než 10 600 katastrálních jiter na velkostatku Jablonica-Trstín. Zájem přitom stát neměl jen o zemědělskou půdu, ale i o lesy. Ty nakonec ministerstvo zemědělství v roce 1926 v rozsahu 6 746 k. j. (tedy zhruba 3 884 ha)³⁷ poskytlo ministerstvu národní obrany (MNO) pro zřízení dělostřelecké střelnice nedaleko Malacek (dnes vojenský újezd Záhorie).³⁸ Konkrétně se zde jednalo o polesí Šraněk a Sokold, která nebyla z hospodářského hlediska příliš zajímavá. Ležela sice v rovině, což usnadňovalo správu tamních lesů, a také klimatické podmínky s dostatkem srážek byly vyhovující, skladba a stáří dřevin však nebyly dobré. Odborníci vytýkali lesní správě knížete mj. přílišný důraz na co nejvyšší stav jelení zvěře, která decimovala mladé, zejména borovicové porosty. Výchově mladého lesa pak prý nebyla z výše uvedeného důvodu věnována dostatečná pozornost, zanedbávala se tak probírka lesa.³⁹

Zásadní jednání o osudu všech knížecích statků proběhlo v ústředí SPÚ v Praze v lednu 1926. Knížete přitom zastupoval známý a úspěšný pražský advokát dr. Richard Schidlof, který se angažoval v řadě jiných šlechtických kauz vyplývajících z pozemkové reformy (např. Auersperg). Z jednání vyplynulo, že se kníže Alfred rozhodl obětovat velkostatek v Jablonici výměnou za větší vstřícnost

35 AMZV, VI. sekce, k. 505, Marek MZV, 18. 3. 1925, No. chybí.

36 AMZV, VI. sekce, k. 505, Hala, poznámka na spisu, 26. 3. 1925, No. chybí.

37 NA, f. SPÚ-VŠ, k. 333, Marek MZV, Verbální nota, 14. 1. 1927, No. Zl. 103.

38 NA, f. SPÚ-VŠ, k. 333, SPÚ, Zákonodárnému oddělení, 26. 1. 1927, No. chybí.

39 Slovenský národný archív Bratislava (SNA), f. Štátny pozemkový úrad v Prahe (ŠPÚ), k. 110, Anonym, průvodní zpráva SPÚ, červen 1927, No. chybí.

SPÚ v jádru jeho domény, kterým byl velkostatek Tachov. Schidlof proto hned úvodem jednání oznámil, že je jeho mandant „ochoten zásadně předati dobrovolně požadované nemovitosti, bude-li docíleno zásadního souhlasu ohledně jednotlivých otázek souvisejících...“.⁴⁰ Převzetí obou polesí MNO zjednodušoval fakt, že lesy obhospodařoval Windischgrätz ve vlastní režii, takže nebylo třeba řešit situaci případných pachtýřů. Problematičtější byla otázka patronátu farních kostelů v Jablonici, Nádaši (dnes Trstín) a Šandorfu (dnes Prievaly), který drželi Windischgrätzové jen ze dvou třetin, zbývající třetinu nesl apponyiovský velkostatek se sídlem též v Jablonici. MNO však nepřevzalo celé dvě třetiny patronátu, ale jen část, která odpovídala jeho podílu na celém dosavadním windischgrätzovském velkostatku, resp. jeho katastrálním výnosu.⁴¹ Čistý výnos celého panství dosahoval 28,5 tis. Kč, přičemž obě polesí celkem vynesla téměř 24 tis. Kč, měla tedy na něm zásadní podíl.⁴² Dále bylo MNO povinno převzít část zaměstnanců.⁴³

V souladu s obvyklou praxí byla před lesní reformou provedena pozemková reforma na zemědělské půdě. Již v roce 1924 byla část zemědělské půdy velkostatku o rozloze 1 202 k. j. určena SPÚ k převzetí. Ten v této době v odpovědi na intervenci vyslance Marka⁴⁴ tvrdil, že tak vyšel vstříc majiteli, protože dvou dvorů se reforma téměř nedotkla.⁴⁵ Postiženy byly jiné čtyři dvory, z nichž nejvýznamnější byl Nádaš o rozloze téměř 655 k. j. Dále šlo o dvory Výmol (109 k. j.), Brezina (121 k. j.) a Dúbrava (270 k. j.).⁴⁶ Z výše uvedených dvorů vznikly později zbytkové statky Dúbrava (140 ha), Nádaš (114 ha), Prekážka I (34 ha) a Prekážka II (34 ha). Byla provedena parcelace části velkostatku, přičemž jednotliví přidělci získali většinou nižší jednotky hektarů půdy.⁴⁷ Do počátku roku 1934 bylo takto rozděleno celkem 357 ha.⁴⁸ Parcelace pokračovala i v dalších letech. Do sklonku existence Československé republiky bylo rozděleno celkem 595 ha půdy.⁴⁹ Ne vždy se šlo pro původního majitele nejméně výhodnou cestou

40 SNA, f. ŠPÚ, k. 110, SPÚ, Protokol, 19. 1. 1926, No. č. j. 8609.

41 SNA, f. ŠPÚ, k. 110, SPÚ, Protokol, 19. 1. 1926, No. č. j. 8609.

42 SNA, f. ŠPÚ, k. 110, SPÚ, Úměrné rozdělení prům. ročních výloh lesního úřadu v Jablonici, bez data a čísla.

43 SNA, f. ŠPÚ, k. 110, SPÚ, Protokol, 19. 1. 1926, No. č. j. 8609.

44 OeStA, AdR/Auswärtiges, f. Gesandtschaft Prag, k. 62, Marek MZV, Verbální nota, 27. 6. 1924, No. Zl. 4586.

45 NA, f. SPÚ-VŠ, k. 333, SPÚ MZV, 26. 8. 1924, No. 39.120/24 – I/1.

46 SNA, f. ŠPÚ, k. 109, SPÚ, Rozhodnutí o přejímací ceně, 1. 3. 1927, No. č. j. 24017/37 – II/7.

47 SNA, f. ŠPÚ, k. 113, SPÚ, Přídělová listina o drobném přidělu v kat. území Cerová, pracovní program 1924, bez data, No. 125.137/31 –I/4 – 85.

48 SNA, f. ŠPÚ, k. 112, SPÚ, Data náhradová a celková minimální přídělová cena, 16. 2. 1934, No. č. j. 22.326/34-III/4.

49 SNA, f. ŠPÚ, k. 113, Bodenamt Praha, Grossgrundbesitz Jablonica, bez data a čísla (pravděpo-

vyvlastnění půdy SPÚ. Část přidělů byla poskytnuta formou takzvaného zkráceného přidělového řízení, kdy Windischgrätz, resp. jeho dědicové, odprodal půdu za přidělovou cenu rovnou drobným nabyvatelům.⁵⁰

Redistribuce půdy se na drobném přidělu neobešla bez konfliktů a politických intervencí. Poslanec za Hlinkovu slovenskou ľudovou stranu, katolický kněz Florián Tománek tak například intervenoval ve prospěch Josefa Gočála z Nádaše, penzisty z velkostatku Jablonica. Jeho penze byla prý nízká, a proto Gočál od Windischgrätze dostal nádavkem domek a 8 k. j. půdy. Ty mu však SPÚ nechtěl ponechat, a proto Tománek žádal alespoň ponechání domku a 4 k. j.⁵¹ Postup SPÚ mohl působit příliš striktně, Gočál však již vlastnil dům v Humenci u Senice a o přiděl se přihlásil pozdě.⁵²

V zimě 1927, tedy ještě před smrtí starého knížete, byla stanovena přejímací cena za vyvlastněnou zemědělskou půdu. Šlo o řepařskou oblast, čemuž odpovídala výše náhrady, která se za jednotlivé dvory pohybovala mezi 800–1 000 korunami za katastrální jitra. Po započtení různých přírážek (např. stromoví) a srážek (velkostatek nad 1000 ha) dosáhla jen o něco málo výše než 1 mil. korun.⁵³ Kníže se nechtěl tomuto rozhodnutí podrobit a podal proti němu stížnost u sedriálního soudu v Bratislavě. Tvrdil přitom, že jako rakouský státní příslušník má nárok, aby jeho „majetek byl zaplacen hotově a to hodnotou obecní dle cen dnešních“.⁵⁴ Narážel přitom na skutečnost, že náhradové ceny byly vypočítány z cen obvyklých v letech 1913–1915, přičemž ale v průběhu války výrazně rostly. Poukaz na rakouské občanství pak prozrazoval koordinaci s dalšími zahraničními velkostatkáři v ČSR, kteří svůj nárok na plné odškodnění opírali zejména o údajně jim příznivá ustanovení mezinárodního práva. V případě rakouských občanů šlo zejména o článek 267 saintgermainské mírové smlouvy.⁵⁵ Windischgrätz se domáhal plné náhrady a hrozil, že pokud mu sedriální soud nevyhoví, obrátí se na blíže nespecifikované mezinárodní soudy.⁵⁶ Zde byla ovšem vážná slabina jeho stížnosti, protože nebyl zřízen saintgermainskou mírovou smlouvou předpokládaný smíšený československo-rakouský soud.⁵⁷

dobně 1940).

50 SNA, f. ŠPÚ, k. 111, SPÚ, Velkostatok Jablonica (Výmol) Dr. Alfred Windischgrätz – odpredaj, 3. 3. 1928, No. 102.231/27-I/3. Zde šlo o celých 405 k. j. v obcích Jablonica, Cerová, Liesková a Šandorf.

51 SNA, f. ŠPÚ, k. 116, SPÚ, Úřední záznam, 28. 3. 1928, No. chybí.

52 SNA, f. ŠPÚ, k. 116, Obvodová úradovňa ŠPÚ v Trenčíně SPÚ, 15. 9. 1927, No. k čís. 9118/27.

53 SNA, f. ŠPÚ, k. 109, SPÚ, Rozhodnutí o přejímací ceně, 1. 3. 1927, No. č. j. 24017/37 – II/7.

54 SNA, f. ŠPÚ, k. 112, Alfred Windischgrätz Sedriálnímu soudu v Bratislavě, 14. 5. 1927.

55 Blíže viz HORČIČKA et al., *Cizí páni na české půdě*, s. 106 a dále.

56 SNA, f. ŠPÚ, k. 112, Alfred Windischgrätz Sedriálnímu soudu v Bratislavě, 14. 5. 1927.

57 Blíže viz HORČIČKA et al., *Cizí páni na české půdě*, s. 106 a dále.

Československé soudy pak stížnost smetly ze stolu. S konečnou platností 30. března 1928 nejvyšší soud.⁵⁸ Přidržely se přitom názoru SPÚ, že Windischgrätz podepsal v SPÚ protokol, kterým uznal, že náhrada je správně vypočtena, ale „*ježto je cizím státním příslušníkem, požaduje za převzaté nemovitosti plnou obecnou cenu*“. Tím se prý stížnost stala bezpředmětnou.⁵⁹

Po vyřešení problematiky lesní půdy se však SPÚ rozhodl provést reformu i na zbývajících dvorech o rozloze pouhých 712 k.j.⁶⁰ To majitel chápal jako porušení dříve daného slibu, jehož existenci ovšem SPÚ popíral.⁶¹ Tvrdil, že dvoery byly ušetřeny proto, že je chtělo využívat ministerstvo zemědělství jako příslušenství k lesům. Protože ale lesy bez inkriminovaných zemědělských dvorů nakonec získala armáda, přikročil SPÚ k akci. Odvolával se přitom na přání místního obyvatelstva, které projevovalo značný hlad po půdě.⁶²

Situace na zbytkových statcích nebyla jednoduchá. Například na původně jednotném statku Prekážka o rozloze 135 k. j. došlo ke sporům mezi spolumajiteli, bratřenci, kteří nezaplatili přidělovou cenu 254 000 Kč.⁶³ Nakonec jim byl v roce 1932 statek exekučně odebrán. Dvůr byl poté rozdělen na tři části, přičemž dvě z nich získali původní spolumajitelé. Třetí část byla marginální (14 k. j.).⁶⁴ Původní dva spolumajitelé přitom ještě intrikovali proti nabyvatelům zbytkového statku Nádaš, od kterého údajně doufali odpojit 50 k. j.⁶⁵ Pozoruhodnou trpělivost SPÚ s oběma problematickými přidělci zřejmě vysvětluje intervence vlivného agrárního poslance Pavola Teplanského ve prospěch jednoho z nich, jehož rodina prý žila „*vo veľkej biede*“.⁶⁶

Zbytkový statek Nádaš také prošel poměrně dramatickým vývojem. Původně ho celý získal legionář Jirí Dubský spolu s hospodářským úředníkem Františkem Černůškem a to v podstatně menší, než předpokládané rozloze. Nakonec šlo jen o 198 k. j. Společníci posléze statek rozdělili na dvě poloviny a hospodařili samostatně. Dubský, který měl od počátku, jak se říká hluboko do kapsy, se výrazně zadlužil a nebyl schopen splácet přidělovou cenu. V březnu 1938 musel požádat ministerstvo zemědělství o její snížení. Argumentoval přitom politicky. Byl předsedou místní organizace agrární strany a starostou Sokola, „*kde hledím*

58 SNA, f. ŠPÚ, k. 112, Nejvyšší soud, 30. 3. 1928, No. č. j. R III 226/28/1.

59 SNA, f. ŠPÚ, k. 112, Odbor III Odboru II/7 S. P. Ú, 13. 6. 1928, No. k. č. j. 69.334/28-II/7.

60 NA, f. SPÚ-VŠ, k. 333, Marek MZV, Verbální nota, 14. 1. 1927, No. Zl. 103.

61 NA, f. SPÚ-VŠ, k. 333, SPÚ Zákonodárnému oddělení, 26. 1. 1927, No. chybi.

62 Tamtéž.

63 SNA, f. ŠPÚ, k. 111, SPÚ, Úprava přidělové ceny zbytkového statku, 30. 10. 1930, No. 151.296/30-III/4.

64 SNA, f. ŠPÚ, k. 116, SPÚ, Pro gremiální poradu, 18. 1. 1936, No. č. j. 268.775//35 – IX/IV/3.

65 SNA, f. ŠPÚ, k. 116, Černůšek SPÚ, 19. 10. 1925.

66 SNA, f. ŠPÚ, k. 111, Teplanský Libosvárovi (SPÚ), 22. 2. 1933.

*pracovati vždy tak, aby silný vliv ludové strany v naší obci a celém kraji byl aspoň pokud je možná omezen“.*⁶⁷ Jeho žádost padla na plodnou půdu. Ministerstvo mu sice nesnížilo přidělovou cenu, zajistilo mu však výhodný úvěr z prostředků Státního kolonizačního fondu.⁶⁸

Windischgrätz se s dodatečnými požadavky SPÚ na zemědělskou půdu v Jablonici nehodlal smířit. Rakouské vyslanectví tvrdilo, že kníže dostal za vstřícnost v případě lesů slib, že bude ušetřen zbytek jeho zemědělské půdy. Majiteli by po razantním provedení reformy zbyly kromě zámku jen „méněcenné horské lesy“ a panství by tak přestalo být hospodářsky relevantním. V českých zemích mu přitom na zemědělské půdě zbyly jen 4 dvory.⁶⁹ Zde je třeba uvést, že radikální omezení držby zemědělské půdy postihlo také ostatní vlastníky, prostor pro jednání byl právě jen u lesů. Například Lichtenštejnům zbyly z původně držných zhruba 33 tisíc hektarů zemědělské půdy jen asi 3 000.⁷⁰ Podle čl. 11 záborového zákona bylo Windischgrätzovi propuštěno ze záboru jen 25 hektarů v Tachově a 472 hektarů v Jablonici s tím, že více zákon nepřipouští. To sice byla pravda, podle čl. 20 náhradového zákona ovšem mohlo být ponecháno více. K tomu také nakonec po smrti knížete došlo.⁷¹

Po Windischgrätzově skonu přestala rakouská diplomacie jevit o osud rodového majetku zájem. Polovinu zdědil kníže Lajos (Ludwig) Alfred z uherské větve, resp. v roce 1928 ji postoupil svému nejstaršímu synovi Lajosi (Ludwigu) Aladárovi. Oba byli maďarskými státními příslušníky. Druhou polovinu si rozdělily tři dcery knížete Alfreda, které sňatkem se zahraničními aristokraty získaly maďarské, resp. italské občanství.⁷²

Po intenzivním jednání dědiců s SPÚ byla 8. března 1930 uzavřena takzvaná generální dohoda o provedení pozemkové reformy na windischgrätzských velkostatech v Československu.⁷³ Byly do ní zakomponovány jak dílčí dohody, uzavřené v průběhu dvacátých let, tak nová ustanovení. Pokud jde o velkostatek Jablonica, spokojil se SPÚ nakonec jen s dodatečným odstoupením 143 ha zemědělské půdy, které měly být prodány za přidělovou cenu jím označeným nabyvatelům. Dále měli dědicové MNO odstoupit dalších 117 ha půdy. Šlo

67 SNA, f. ŠPÚ, k. 111, Dubský Ministerstvu zemědělství, 3. 3. 1938.

68 SNA, f. ŠPÚ, k. 111, Zemědělské úvěrní sdružení Ministerstvu zemědělství, 22. 11. 1938, No. H./9956.

69 NA, f. SPÚ-VŠ, k. 333, Marek MZV, Verbální nota, 14. 1. 1927, No. ZI. 103.

70 HORČÍČKA a ŽUPANIČ. *Šlechta na křížovatce. Lichtenštejnové, Schwarzenbergové a Colloredo-Mannsfeldové v I. polovině 20. století*. Praha 2017, s. 103.

71 OeStA, AdR/Auswärtiges, f. Gesandtschaft Prag, k. 62, MZV rak. vysl. Praha, 9. 3. 1927, No. 18439/27-II/3.

72 Marie Hedwig zu Windischgrätz, provdaná Szapáry, zemřela již v roce 1918, dědičkou tak byly její dcery Marie Anna a Gabrielle.

73 SNA, f. ŠPÚ, k. 112, SPÚ, Protokol, 10. 3. 1930, k. č. j. 53 770/30 pres.

o poněkud méně, než původně požadovaných 712 k. j.⁷⁴ V červnu 1930 bylo na velkostatku Jablonice propuštěno ze záboru 1784 k. j. téměř výlučně lesní půdy.⁷⁵

Česká část velkostatku byla postižena způsobem srovnatelným s jinými případy. Z původních téměř 17 tis. hektarů rozlohy velkostatků Tachov a Kladruby-Jivjany bylo, pokud ponecháme stranou půdu převedenou na drobné dlouholeté pachtýře, rozparcelováno a na zbytkové statky rozděleno 2 135 ha, 5 281 ha bylo ponecháno v záboru. Podle záborového a náhradového zákona bylo dědicům ponecháno více než 9 500 ha v naprosté většině lesní půdy.⁷⁶ Tento stav se podstatněji nezměnil až do zániku Československa v roce 1939.⁷⁷

Určitá, byť ve srovnání s jinými případy nikoli nadměrná vstřícnost vůči Windischgrätzovým dědicům nezůstala nepovšimnuta. V prezidentské kanceláři si na ni stěžovalo dokonce československé ministerstvo národní obrany (!). Na základě informace od zemského vojenského velitelství v Praze protestovalo zejména proti ponechání pohraničních lesů majiteli a kritizovalo dědice. Za života starého knížete prý „byli Češi se zálibou přijímáni do služeb panství pro svou pracovitost a spolehlivost“, zatímco nyní prý byli upřednostňováni Němci.⁷⁸ Kancléř Šámal se sice po roce (!) rozhodl věc projednat s SPÚ, na výsledcích reformy to však pravděpodobně již nic nezměnilo.⁷⁹

Závěrem je možná konstatovat, že československá pozemková reforma postihla Windischgrätze ve stejné intenzitě, jako většinu velkostatkářů. Zatímco z jabloneckého velkostatku zůstala zhruba 1/6 původní rozlohy, v Čechách dopadla reforma pro rodinu výhodněji. Bylo tomu tak mj. právě proto, že byla ochotna obětovat většinu jablonického panství pro účely vojenského cvičiště a odepsala i velkostatek Štěkeň v jižních Čechách. Díky tomu udržela jádro domény, západočeské velkostatky Tachov a Kladruby. Jen malý vliv přitom na výsledky reformy měly další faktory, například rakouské občanství knížete Alfreda či jeho politická činnost před rokem 1918. Bylo tomu tak zřejmě proto, že ani kníže, ani dědicové nevyhledávali zbytečnou konfrontaci s úřady, rychle se vzdali marných nadějí na pomoc Rakouska a přes občasné spory či žaloby byli ochotni se dohodnout.

74 Tamtéž.

75 SNA, f. ŠPÚ, k. 111, SPÚ, Rozhodnutí o propuštění dle paragr. 20 př. z. – dohoda, 13. 6. 1930, No. Čj. 69404.

76 LUSTIG a SVĚTNIČKA. *Schematismus velkostatků v Čechách*. Praha 1933, s. 744.

77 NA, f. Ministerstvo zemědělství I – IX, odbor, inv. č. 247, k. 179, Velkostatkové výkazy L 689, 690, datum a No. chybí (léto 1939).

78 Archiv Kanceláře prezidenta republiky (AKPR), f. Kancelář prezidenta republiky (KPR), inv. č. T 153/25, MNO na KPR, 7. 9. 1929, No. 5486.

79 AKPR, f. KPR, inv. č. T 153/25, Šámal, 22. 9. 1930, No. T 1254/30.

O autorovi / About the author

prof. PhDr. Václav Horčíčka, Ph.D.

Univerzita Jana Amose Komenského Praha s r. o., Roháčova 63, 130 00 Praha 3

Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Nám. J. Palacha 2, 116 38 Praha 1

Česká republika

email: vaclav.horcicka@ff.cuni.cz

<https://orcid.org/0000-0003-3804-6920>

<https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=36489573200>

<https://www.webofscience.com/wos/author/record/29107205>

Zoznam použitých prameňov a literatúry / List of references and literature

Primárne zdroje / Primary sources

Archívy a archívne pramene / Archives and Archives sources

Archiv Kanceláře prezidenta republiky (AKPR), f. Kancelář prezidenta republiky (KPR), inv. č. T 153/25

Archiv Ministerstva zahraničních věcí České republiky (AMZV), VI. sekce, k. 505

Národní archiv Praha (NA), f. Státní pozemkový úřad – všeobecné, k. 333 a 334

f. Ministerstvo zemědělství I – IX. odbor, inv.č. 247, k. 179

Österreichisches Staatsarchiv, Vídeň (ÖStA), Archiv der Republik, Wien, Bundesministerium für Auswärtige Angelegenheiten (AdR/Auswärtiges), f. Gesandtschafts- und Konsulatsarchive, Gesandtschaft Prag, k. 61 a 62

Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes Berlin (PAAA), f. Gesandtschaft Prag, k. 101

Slovenský národný archív Bratislava (SNA), f. Štátny pozemkový úrad v Prahe, k. 109, 110, 111, 112, 113 a 116

Státní oblastní archiv v Plzni, pracoviště Klášter u Nepomuka (SOA Nepomuk), f. Rodinný archiv Windischgrätz, k. 656

Sekundárne zdroje / Secondary sources

Monografie a zborníky ako celok / Monographs

HORÁK, Ondřej. *Lichtenštejnové mezi konfiskací a vyvlastněním. Příspěvek k poválečným zásahům do pozemkového vlastnictví v Československu v první polovině dvacátého století.* Praha: Libri, 2010.

HORČIČKA, Václav et al. *Cizí páni na české půdě. Pozemková reforma v meziválečném Československu na statcích cizích státních příslušníků.* Praha: Agentura Pankrác, 2021.

- HORČIČKA, Václav a ŽUPANIČ, Jan. *Šlechta na křižovatce. Lichtenštejnové, Schwarzenbergové a Colloredo-Mannsfeldové v 1. polovině 20. století*. Praha: Agentura Pankrác, 2017.
- KOŘÁLKA, Jiří. Češi v habsburské říši a v Evropě 1815–1914. Praha: Argo, 1996.
- LUSTIG, Rudolf – SVĚTNIČKA, František. *Schematismus velkostatků v Čechách*. Praha: Mars, 1933
- STECKL, Hannes a WAKOUNIG, Marija. *Windisch-Graetz. Ein Fürstenhaus im 19. und 20. Jahrhundert*. Wien: Böhlau 1991.
- ŽUPANIČ, Jan; FIALA, Michal a STELLNER, František. *Encyklopedie knížecích rodů zemi Koruny české*. Praha: Aleš Skřivan ml., 2001.

Štúdie a články v časopisoch a zborníkoch, kapitoly v kolektívnych monografiách / Articles in Journals, Chapters in Monographs

- HORČIČKA, Václav. Wirtschaftspolitik als Faktor der Beziehungsgeschichte. Das Beispiel der tschechoslowakischen Bodenreform auf den Gütern reichsdeutscher Staatsangehöriger in den Jahren 1918–1938. In *Historisches Jahrbuch*, 2022, roč. 142, s. 317-351.
- RYCHLÍK, Jan. Pozemková reforma v Československu. In *Vědecké práce Zemědělského muzea*, 1987–1988, roč. 27, s. 127-148.

Elektronické zdroje

- Zákon č. 32 ze dne 9. listopadu 1918 o obstavení velkostatků [online]. Dostupné na: <https://www.epravo.cz/vyhledavani-aspi/?Id=818&Section=1&IdPara=1&ParaC=2> [cit. 12. 10. 2022].
- Zákon č. 215 ze dne 16. dubna 1919 o zabrání velkého majetku pozemkového [online]. Dostupné na: <https://www.epravo.cz/vyhledavani-aspi/?Id=1115&Section=1&IdPara=1&ParaC=2> [cit. 2022-10-12].
- Zákon č. 329 ze dne 8. dubna 1920 o převzetí a náhradě za zabraný majetek pozemkový (zákon náhradový) [online]. Dostupné na: <https://www.epravo.cz/vyhledavani-aspi/?Id=1910&Section=1&IdPara=1&ParaC=2>, [cit. 2022-10-12].

The article focuses on the conclusion of Alfred III of Windischgrätz's life, when the prince had to cope with the demise of the Habsburg monarchy and the establishment of the first Czechoslovak Republic. It proves that although this aristocrat was a highly prominent Cisleithanian politician, he was not perceived negatively in Czech political circles given his affiliation with the so-called conservative party of the grand estates. The author suggests that this fact may have influenced the relatively benevolent implementation of the interwar land reform on the family estates. The prince, who acquired Austrian citizenship after the war,